

SELITYKSIÄ
NIMINAKEMISTO

SELITYKSIÄ

¹ Merkkiteoksensa *Poliittisen taloustieteen arvostelua* Marx kirjoitti elokuussa 1858 — tammikuussa 1859. Teoksen syntymistä edelsi viisitoista vuotta kestänyt monipuolinen tieteellinen tutkimustyö, jonka aikana Marx tutki valtavan määrän yhteiskuntataloudellista kirjallisuutta ja kehitti talousoppinsa perustat.

Aluksi Marx oli suunnitellut kirjan 6-osaiseksi. Ensimmäisessä osassa hän oli aikonut tutkia pääomaa, toisessa käsittelä maanomistusta, kolmannessa tutkia palkkatyötä, neljännessä valtiota, viidennessä kansainvälistä kauppaa ja kuudennessa maailmanmarkkinoita. Ensimmäiseen osaan oli suunniteltu neljä jaksoa, ja Pääoma yleensä -nimiseen ensimmäiseen jaksoon kolme lukua: 1. arvo, 2. raha ja 3. pääoma.

Kirjoittaessaan ensimmäistä osaa (Pääomaa) Marx valmisti elokuusta 1857 kesäkuuhun 1858 noin 50 painoarkin kokoisen käsikirjoituksen. NKP:n Keskuskomitean Marxismileninisin instituutti julkaisi sen 1939—1941 saksankielisenä nimellä *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf)* (Kansantaloustieteen arvostelun peruspiirteitä [Luonnos]). Tässä käsikirjoituksessa Marx esitti alustavasti monivuotisten taloudellisten tutkimustensa tulokset ja mm. lisäarvoteoriaansa perusväittämät.

Vuosien 1857—1858 käsikirjoitus on itse asiassa Marxin suunnitteleman laajan taloustieteellisen teoksen ensimmäisen osan keskeneräiseksi jäänyt variantti.

Vuoden 1858 alussa Marx ryhtyi julkaisemaan teostaan osittain, erillisinä vihkoina. Ensimmäistä jaksoa valmistellessaan hän muokkasi uudelleen rahaa käsittelevän luvun, kirjoitti tavaralle omistetun luvun ja viimeisteli käsikirjoituksen. Otsikoituaan sen Poliittisen taloustieteen arvostelua Marx lähetti sen 26. tammikuuta 1859 kustantajalle Berliiniin. Helmikuussa 1859 hän lähetti kustantamoon myös esipuheen.

Kesäkuussa 1859 Poliittisen taloustieteen arvostelua ilmestyi painosta.

Tutkimustensa kulussa Marx muutti teoksensa alkuperäistä suunnitelmaa. Kuusiosaisen teoksen sijasta hän suunnitteli nyt neliosaista Pääoma-teosta. Tämän vuoksi seuraavien vihkojen asemasta hän valmisti painoon Pääoman, johon sisällytti muokattuina myös Poliittisen taloustieteen arvostelua teoksen perusväittämät.

Käsillä oleva teos pohjautuu itsensä tekijän painoon valmistaman ensimmäisen saksankielisen painoksen tekstiin. Tällöin on kuitenkin otettu huomioon Marxin omaan kappaleeseensa tekemät korjaukset ja merkinnät sekä hänen 19. elokuuta 1859 Wilhelm Wolffille lahjoittamaansa kappaleeseen tehdyt merkinnät ja korjaukset. Molempien Marxin merkinnät ja korjaukset sisältävien kirjojen valokuvakopiot ovat säilytettävänä NKP:n KK:n Marxismi-leninisin instituutin arkistossa.

² On puhe kesken jääneestä Yleisjohdatuksesta, jota Marx suunnitteli suureen taloustieteelliseen teokseensa.

³ »*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*» (Reinin politiikan, kaupan ja elinkeinoelämän lehti), päivälehti, joka ilmestyi Kölnissä tammikuusta 1842 maaliskuuhun 1843. Lehden perustivat Preussin absolutismia vastaan oppositiossa olevan Reinin porvariston edustajat.

Huhtikuusta 1842 lähtien Marxista tuli »*Rheinische Zeitungin*» avustaja ja saman vuoden lokakuussa yksi lehden toimittajista. Lehti omaksui yhä selväpiirteisemmän vallankumouksellisen-demokraattisen luonteen. Hallitus asetti lehden erittäin tiukan sensuurin valvontaan ja kielsi sitten lehden julkaisemisen.

⁴ Tarkoitetaan Marxin artikkeleita Reinin kuudensien maapäivien keskustelut (kolmas artikkeli), Metsävarkauksia koskevaista laista käydyt keskustelut ja Moselin kirjeenvaihtajan julistaminen syyttömäksi. (Marx—Engels. Werke, Bd. 1, S. 109—147, 172—199).

⁵ »*Allgemeine Zeitung*» (Yleinen lehti) oli 1798 perustettu taantumuksellinen saksalainen päivälehti; 1810—1882 ilmestyi Augsburgissa. Vuonna 1842 lehti esitti kirjoituksissaan vääristellysti utopistisen kommunismin ja sosialismin aatteita, minä Marx paljastikin artikkelissaan Kommunismi ja augsburgilainen »*Allgemeine Zeitung*», joka ilmestyi lokakuussa 1842 »*Rheinische Zeitungissa*.»

⁶ »*Deutsch-Französische Jahrbücher*» (Saksalais-ranskalaiset vuosikirjat) ilmestyi Pariisissa saksankielisenä Marxin ja Rugen toimittamana. Lehdestä ilmestyi vain ensimmäinen kaksoisnumero helmikuussa 1844. Lehden ilmestyminen lakkasi ensi sijassa Marxin ja porvarillisen radikaalin Rugen välisten periaatteellisten mielipide-erojen johdosta.

On puhe Marxin teoksesta Hegelin oikeusfilosofian kritiikkiä. Johdanto.

Tarkoitetaan Engelsing ensimmäistä taloustiedettä käsittelevää

teosta Ääri vivoja kansantaloustieteen arvosteluksi.

- ⁸ On kyseessä Marxin ja Engelsin teos Saksalainen ideologia (ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 67—147).
- ⁹ *Saksalaisen työväenyhdistyksen* Marx ja Engels perustivat Brysseliin elokuun lopulla 1847. Yhdistyksen tarkoituksena oli tehdä poliittista valistustyötä Belgiassa asuvien saksalaisten työläisten keskuudessa ja selittää heille tieteellisen kommunismin aatteita. Yhdistyksen parhaat ainekset kuuluivat Kommunistien liiton Brysselin jaostoon. Brysselin Saksalainen työväenyhdistys lakkasi toimimasta kohta Ranskan vuoden 1848 porvarillisen helmikuun vallankumouksen jälkeen, sillä Belgian poliisi oli vanginnut ja karkottanut sen jäseniä.
- ¹⁰ On kyseessä Marxin teos Palkkatyö ja pääoma (ks. tämän laitoksen 2. osaa, s. 377—416).
- ¹¹ *»Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie»* (Uusi Reinin lehti. Demokratian äänenkannattaja), päivälehti, ilmestyi Kölnissä Marxin toimittamana 1. heinäkuuta 1848 — 19. toukokuuta 1849.

Lehden päättävä ja peräänantamaton asenne, sen taisteluhenkinen internationalismi sekä Preussin hallitusta ja Kölnin paikallisia hallintoelimiä vastaan suunnattujen poliittisten paljastusluonteisten kirjoitusten ilmestyminen sen palstoilla johti siihen, että jo lehden ilmestymisestä lähtien feodaalimonarkistinen ja porvarillis-liberaalinen lehdistö sekä hallitus alkoivat vainota sitä. Vainot voimistuivat Preussissa marras—joulukuussa 1848 tapahtuneen vastavallankumouksellisen vallankaappauksen jälkeen.

Kaikista vainoamisista ja poliisin järjestämistä esteistä huolimatta *»Neue Rheinische Zeitung»* puolsi miehuullisesti vallankumouksellisen demokratian ja proletariaatin etuja. Vastavallankumouksen aloittama hyökkäys, Marxin karkottaminen Preussista sekä lehden muihin toimittajiin kohdistetut vainot johtivat lehden lakkauttamiseen.

- ¹² *»New York Daily Tribune»* (New Yorkin jokapäiväinen tribuuni) oli 1841—1924 ilmestynyt amerikkalainen sanomalehti. 1850-luvun puoliväliin saakka lehti oli amerikkalaisen whig-puolueen äänenkannattaja ja sittemmin tasavaltalaispuolueen äänenkannattaja. Marx avusti lehteä elokuusta 1851 maaliskuuhun 1862.
- ¹³ Marx lainaa anonyymina ilmestynyttä William Pettyn kirjaa *A Treatise of Taxes and Contributions* (Tutkielma veroista ja maksuista), Lontoo 1667.
- ¹⁴ *»The Spectator»* (katsoja) oli englantilainen kirjallinen päivälehti, ilmestyi Lontoossa 1711—1714.
- ¹⁵ Mainion vallankumouksen nimen sai englantilaisessa historiankirjoituksessa vuoden 1688 valtiokaappaus, jonka jälkeen Englannissa vakiintui perustuslaillinen monarkia. Se pohjasi maa-

- yimystön ja finanssioporvariston väliseen kompromissiin.
- ¹⁶ Ricardo mainitsee Owenin suunnikkaat teoksessaan *On protection to agriculture*, (Maanviljelyksen suojelusta) 4. painos Lontoo 1822, s. 21. Yhteiskunnallisten uudistusten utopistista suunnitelmaansa kehitellessään Owen todisteli, että taloudellisesti ja kotitalouden järjestämisen kannalta on tarkoituksenmukaisinta rakentaa asutukset suunnikkaan tai neliön muotoisiksi. Tästä sai alkunsa sanonta »Owenin suunnikkaat».
- ¹⁷ Marxin mainitsema teos *Theory of Exchanges on neljäs luku H. D. Macleodin teoksesta The Elements of Political Economy*, (Kansantaloustieteen perusteet) Lontoo 1858.
- ¹⁸ Voittakseen vaikeudet pankkisetelien vaihtamisessa kullaksi Englannin hallitus päätti vuonna 1844 Robert Peelin aloitteesta säätää lain Englannin pankin uudistamisesta. Pankki jaettiin kahteen täysin riippumattomaan osastoon, pankki- ja emissio-osastoon. Pankkisetelillä täytyi olla varma kate erityisen kultarahaston muodossa. Ilman kultakatetta liikkeellelaskettavien pankkisetelien määrä rajoitettiin 14 miljoonaan puntaan. Vastoin pankkilakia kierrossa olevien pankkisetelien määrä ei kuitenkaan todellisuudessa riippunut katerahastosta, vaan kiertokulun kysynnästä. Talouspulien aikana, jolloin rahan puute oli erityisen suuri, Englannin hallitus kumosi tilapäisesti vuoden 1844 lain ja korotti kultakatteettomien pankkisetelien määrää.
- ¹⁹ On kysymys Englannin ja Skotlannin 1707 solmimasta valtioliitosta, jonka seurauksena Skotlanti liittyi lopullisesti Englantiin. Tämä Skotlannin parlamentin hävittänyt toimenpide poisti kahden maan väliltä myös kaikki taloudelliset raja-aidat.
- ²⁰ *Leges barbarorum* (barbaarilait) olivat 5. ja 9. vuosisadan välillä syntyneet eri germaanisten heimojen oikeusmerkinnät.
- ²¹ Marx lainaa John Locken teosta *Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest, and Raising the Value of Money*. In a Letter sent to a Member of Parliament, 1691 (Eräitä ajatuksia koron alenemisen ja rahan arvon kohoamisen seurauksista. Parlamentin jäsenelle osoitetussa kirjeessä, 1691), joka sisältyy kirjaan *The Works of John Locke*. In four Volumes. (John Locken teokset neljässä osassa), Seitsemäs painos, Lontoo 1768, s. 54.
- ²² On kyseessä *Société Générale du Crédit Mobilier* -niminen ranskalaisten Péreiren veljesten perustama osakepankki, joka tunnustettiin asetuksella 18. marraskuuta 1852. Pankin päätavoitteena oli luoton välittäminen sekä teollisten ja muiden yritysten perustaminen. Pankki osallistui laajasti rautateiden rakentamiseen Ranskassa, Itävallassa, Unkarissa, Sveitsissä, Espanjassa ja Venäjällä. Sen suurimpana tulolähteenä oli pörsikeinottelu. Laskemalla liikkeelle osakkeitaan, joiden takeena olivat ainoastaan pankin hallussa olevat muiden yritysten arvopaperit, pankki sai varoja, jotka se taas käytti sellaisten osak-

keiden hankkimiseen, joiden takeena oli eri yritysten omaisuus. Tällä tavoin samaa reaaliomaisuutta käytettiin fiktiivisen, kuvitteellisen pääoman lähteenä kahtaalla. Pankilla oli läheiset siteet Napoleon III:n hallitukseen ja se nautti sen suojelua. Vuonna 1867 pankki teki vararikon ja 1871 suoritettiin pankin loppuselvytys. Crédit Mobilier syntyi 1850-luvulla uudentyyppisenä finanssiyrityksenä. Sen synnyttivät taantumuskauden erityispiirteet, pidäkkeetön pörssikeinottelu ja havittelu. Samantapaisia laitoksia perustettiin Crédit Mobilierin esikuvan mukaan muissakin Keski-Euroopan maissa.

- ²³ On kyseessä kirja: James Mill. Commerce defended. An Answer to the Arguments by which Mr. Spence, Mr. Cobbet, and others, have attempted to prove that Commerce is not a Source of National Wealth (Kaupan puolustusta. Vastaus verukkeisiin, joiden avulla hra Spence, hra Cobbet ym. koettivat todistaa, ettei kaupankäynti ole kansallisrikkauten lähde), Lontoo 1808.
- ²⁴ »The Economist» on Lontoossa vuodesta 1843 ilmestyvä talouden ja politiikan kysymyksille omistettu englantilainen viikkolehti; teollisen suurporvariston äänenkannattaja.
- ²⁵ Peter Schlemihl on saksalaisen runoilijan, romanttikko Chamisson pienoisromaanin Peter Schlemihl (suom. Varjoa vailla) päähenkilö, joka vaihtoi varjonsa ihmeelliseen kukkaroon.
- ²⁶ *Patrem familias vendacem, non emacem asse* (perheenisän on oltava myynninhaluinen, ei ostonhimoinen) — tämä sanonta on lainattu Cato vanhemman teoksesta *De re rustica* (Maataloudesta).
- ²⁷ Tarkoitetaan Espanjan siirtomaiden vapautussotia Amerikassa vuosina 1810—1826. Sodan tuloksena suurin osa Latinalaisen Amerikan maista vapautui Espanjan herruudesta.
- ²⁸ Tarkoitetaan *Pariisin rauhansopimusta*, jonka allekirjoittivat toisaalta Ranskan vastaisen koalition osanottajat — Englanti, Itävalta, Preussi ja Venäjä — ja toisaalta Ranska. Sopimus allekirjoitettiin 20. marraskuuta 1815 välittömästi Napoleonin armeijan kärsimän tappion jälkeen.
- ²⁹ Tarkoitetaan kaupankäyntiä ja rajoja koskevaa *Kjahtan sopimusta*, jonka solmivat keskenään 21. lokakuuta 1727 Venäjä ja Kiina. Tämän sopimuksen ansiosta Venäjän ja Kiinan välinen kauppa, pääasiallisesti vaihtokauppa, laajeni huomattavasti.
- ³⁰ On puhe anastusluonteisesta, ns. toisesta oopiumisodasta, jota kävivät Kiinaa vastaan Englanti ja Ranska hankkiakseen itselleen Kiinassa uusia etuoikeuksia ja alistaakseen tämän puolisiirtomaaksi. Sota päättyi Kiinan tappioon ja ryöstöhenkisen Tientsinin sopimuksen solmimiseen.
- ³¹ Jakob Grimm. *Geschichte der deutschen Sprache*, osat I—II, Leipzig 1848.

- ³² *Historiallisesti oikeuskoulukunnaksi* sanottiin Saksassa 1700-luvun lopulla syntynyttä taantumuksellista suuntausta historia- ja oikeustieteessä.
- ³³ Englantilainen taloustieteilijä ja finanssimies John Law pyrki toteuttamaan käytännössä kerrassaan kestävämmän ajatusensa siitä, että laskemalla kiertoon kultakantaa vailla olevia seteleitä valtio voi lisätä maan varallisuutta. 1716 Law perusti Ranskaan yksityispankin, josta 1718 tuli valtionpankki. Laskiessaan rajattomasti kiertämään paperirahaa Lawn pankki poisti samalla kiertokulusta kovaa rahaa. Tämän toiminnan tuloksena pörssikeinottelu saavutti ennen näkemättömät mittasuhteet, mikä päättyi 1720 valtionpankin ja itsensä »Lawn järjestelmän» täydelliseen vararikkoon.
- ³⁴ *Threadneedle-street* on Lontoon katu, jonka varrella sijaitsee Englannin pankki.
- ³⁵ *Mannermaansulkemuksen eli kontinentaalijärjestelmän* julisti 1806 Napoleon I estääkseen Euroopan mantereen maita käymästä kauppaa Englannin kanssa. Mannermaansulkemukseen osallistui Espanja, Napoli, Hollanti, Preussi, Tanska, Venäjä, Itävalta ja eräät muut maat.
- ³⁶ On kyse »Kuninkaan käskyistä» (orders in council), jotka julkaistiin 1807 vastaukseksi Napoleon I:n järjestämään mannermaansulkemukseen. Nämä käskyt kielsivät puolueettomia maita käymästä kauppaa Ranskan ja muiden kontinentaalijärjestelmään liittyneiden maiden kanssa.
- ³⁷ *Hampstead* on yksi Lontoon 29 kaupunginosasta.
- ³⁸ Vuosien 1524—1525 *talonpoikaissota* oli Saksan suurin talonpoikaissota, jonka aiheutti feodaalisen riiston voimistuminen 1400-luvun loppupuolella ja 1500-luvun alkupuolella. Liike kietoutui läheisesti uskonpuhdistukseen.
- ³⁹ *Kolmikymmenvuotinen sota* (1618—1648) oli protestanttien ja katolilaisten välisen taistelun aiheuttama yleiseurooppalainen sota. Sota sai alkunsa Böömissä Habsburgien monarkian sortoa ja katolisen taantumuksen hyökkäystä vastaan alkaneesta kapinasta. Sittemmin sotaan yhtyneet Euroopan maat jakautuivat kahdeksi leiriksi. Katolilaisuuden lipun alle yhdistyneet ja paavin tukemat Espanjan ja Itävallan Habsburgit ja Saksan katoliset ruhtinaat taistelivat protestanttisia maita, Böömiä, Tanskaa, Ruotsia, Hollannin tasavaltaa ja eräitä uskonpuhdistuksen hyväksyneitä saksalaisia valtioita, vastaan. Protestanttisia maita tukivat Ranskan kuninkaat, Habsburgien viholliset. Taistelun päänäyttämöksi, sotilaallisen ryöväyksen ja sodan osanottajien anastussuunnitelmien kohteeksi tuli Saksa.
- Sota päättyi 1648 Westfalenin rauhaan, joka vahvisti Saksan poliittisen pirstoutuneisuuden.

- 40 Hollanti kuului pyhään Rooman valtakuntaan vuodesta 1477 vuoteen 1555, jolloin se valtakunnan jaon jälkeen joutui Espanjan alaisuuteen. 1500-luvun porvarillisen vallankumouksen loppuun mennessä Hollanti vapautui Espanjan herruudesta ja siitä tuli riippumaton porvarillinen tasavalta.
- Hollannin erottua pyhästä Rooman valtakunnasta Saksa jäi vaille tärkeimpiä merikauppateitä ja joutui riippuvaiseksi Hollannista, joka toimi kaupankäynnin välittäjänä. Tämä taas vaikeutti Saksan taloudellista kehitystä.
- 41 *Tulliliiton*, joka sääti yhteiset tullirajat, Saksan valtiot perustivat 1834 Preussin johdolla. Ajan mittaan siihen yhtyivät kaikki Saksan valtiot paitsi Itävaltaa ja eräitä pieniä valtioita.
- 42 *Kameralistiiikka* (eli kameraalitieteet) muodosti yhtenäisen oppikurssin, joka sisälsi monien Euroopan maiden keskiaikaisten ja myöhemmin myös porvarillisten yliopistojen oppialoja, kuten hallinto-opin, finanssitieteen, taloustieteen ym.
- 43 »*Das Volk*» (Kansa) oli Lontoossa saksan kielellä 7. toukokuuta — 20. elokuuta 1859 ilmestynyt päivälehti, Saksan työläisten Lontoon valistusseuran virallinen äänenkannattaja. Marx oli lehden toimittajana ja johtajana heinäkuusta elokuuhun. Lehti lakkautettiin rahavarojen puutteen vuoksi.
- 44 Helmikuun 24. päivänä 1848 kapinaan nousset pariisilaiset suistivat valtaistuimelta Ludvig Filipin. Ranska julistettiin tasavallaksi (ns. toinen tasavalta Ranskassa).
- 45 Ironinen vihjaus oikeistohegeliläisiin, joita toimi 1830—40-luvulla professorina monissa Saksan yliopistoissa ja jotka asemaansa hyväksi käyttäen hyökkäilivät filosofian radikaalin suunnan edustajia vastaan; oikeistohegeliläiset tulkitsivat Hegelin oppia taantumuksellisessa hengessä.
- Diadokeiksi* sanottiin Aleksanteri Suuren sotapäälliköitä, jotka hänen kuoltuaan taistelivat kiivaasti keskenään Aleksanterin valtakunnan jakamiseksi.
- 46 *Johdanto* (tunnetaan yleisesti nimellä Grundrissen johdanto) on niitä Marxin taloustieteellisiä käsikirjoituksia, joita voidaan pitää Pääoman eri lukujen alkuperäisinä variantteina. Marx kirjoitti Johdannon elokuun lopulla 1857. Keskenäisyydestään ja viimeistelemättömyydestään huolimatta Johdanto on poikkeuksellisen tärkeä, koska siinä Marx selvittää seikkaperäisemmin kuin muissa teoksissaan kansantaloustieteen tutkimuskohdetta ja -metodiaan sekä lausuu joukon sangen merkittäviä ajatuksia yhteiskunnan aineellisen perustan ja ideologisen päällysrakenteen keskinäisyydestä.
- 47 *Contrat social* (yhteiskuntasopimus) on Rousseau'n antama nimi sille vapaaehtoiselle sopimukselle joka vallitsi hänen mielestään alkukantaisten ihmisten välillä. Rousseau väittää näiden ihmisten eläneen alunperin »luonnollisessa tilassa», joka sittemmin johti valtion muodostumiseen. Rousseau kehitteli

teoriaansa seikkaperäisesti kirjassaan Yhteiskuntasopimuksesta.

- ⁴⁸ Latinaksi kirjoitettunaj »zoon politikon» on samaa kuin »poliittinen eläin» eli »yhteiskunnallinen eläin». Näin Aristoteles määrittelee ihmisen Poliitiikka-kirjansa alussa.
- ⁴⁹ *Edistyvää tai pysähtynyttä yhteiskuntatilaa* Smith käsittelee Kansojen varallisuus -teoksensa I kirjan 8. luvussa sekä 9. luvun loppusanoissa.
- ⁵⁰ »*Sosialistiseksi kaunokirjailijoiksi*» Marx nimitti saksalaista »todellista sosialistia» Karl Grüniä, ranskalaista pikkuporvarillista sosialistia Proudhonia ym.
- ⁵¹ Puhuessaan »*niin sanotusta itse yrittäjien välisestä vaihdosta*» (zwischen dealers und dealers) Marx tarkoittaa Adam Smithin suorittamaa koko kiertokulkupiirin jakoa kahteen alaan: vain yrittäjien välinen kiertokulku sekä yrittäjien ja yksityiskuluttajien välinen kiertokulku.
- ⁵² *Printing House Square* on pieni aukio Lontoossa, jossa sijaittivat Englannin suurimman päivälehdän »The Times» (Aika) toimitus ja kirjapaino. Kuvaannollisessa mielessä tämä tarkoittaa nimenomaan lehden toimitusta ja kirjapainoa, jotka tunnettiin 1800-luvun puolivälissä lehtityön erinomaisesta organisatiosta.
- Fama* on roomalaisessa tarustossa huhun jumalatar, joka olennoi kulkupuheen nopeaa leviämistä.
- ⁵³ Kirjoitus *Muotoja jotka edeltävät kapitalistista tuotantoa* on osa vuosien 1857—1858 käsikirjoitusta (ks. selitystä 1.) ja kuuluu pääomaa käsittelevään lukuun. Marx seuraa siinä omistusmuotojen kehitystä alkukantaisesta yhteisöstä aina kapitalististen omistusmuotojen syntyyn saakka. Tämä historiallinen katsaus on niitä vuosien 1857—1858 käsikirjoituksen osia, jotka täydentävät huomattavasti Pääoman neljän osan sisältöä.
- ⁵⁴ Vuosien 1857—1858 käsikirjoituksen tässä osassa heimoksi käännettävällä *Stamm*-termillä oli 1850-luvun historiatieteessä nykyistä laajempi merkitys. Se tarkoitti samasta kantaisästä polveutuvien ihmisten yhteisöä ja kattoi nykyiset käsitteet »suku» (Gens) ja »heimo» (Stamm). Ensi kertaa nämä käsitteet tarkoin määritteli ja erotti toisistaan huomattava amerikkalainen kansatieteilijä ja historioitsija L. H. Morgan kirjassaan *Ancient Society* (1877). Tässä kirjassa Morgan teki ensi kertaa selkoa suvun merkityksestä alkukantaisen yhteisöjärjestelmän soluna ja näin laski tieteellisen perustan koko alkukantaisen yhteiskunnan historian tutkimukselle. Tehtyään yleistävät yhteenvedot Morganin tutkimuksista Engels käsitteli kaikinpuolisesti suku- ja heimo -käsitteiden merkitystä teoksessaan *Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä* (1884).
- ⁵⁵ *Kviriiitt* (quirites), roomalaisten nimitys kansalaisoikeudellisessa mielessä.

- ⁵⁶ *Demos* oli muinaisen Ateenan kansalainen, joka kuului Attikan tiettyyn kuntaan (*demos*). Muutama *demos* muodosti fylen. Kleistheneen reformin mukaan (6. vuosisata eaa.) Attikaan muodostettiin 10 alueellista fylen.
- ⁵⁷ *Dithmarschen* oli yksi Saksan pohjoisista alueista.
- ⁵⁸ *Gaellilaiset*, Pohjois- ja Länsi-Skotlannin ylämaan kantaväestö, muinaisten kelttien jälkeläisiä.
- ⁵⁹ Ks. selitystä 48.
- ⁶⁰ *Panem et circenses*, »leipää ja sirkushuveja». Marx tarkoittaa Rooman orjavaltion kukoistuskautta, jolloin kaupunkiväestön alhaiso (ns. plebeijit) joutui eristetyksi tuotannon piiristä ja eli pääasiassa valtion ja rikkaiden orjanomistajien almuilla, kun nämä tarjosivat heille »leipää ja sirkushuveja».
- ⁶¹ Marx tarkoittaa Pääoman I osan ensimmäisen saksankielisen painoksen ensimmäistä lukua (Tavara ja raha). I osan toisessa ja seuraavissa saksankielisissä painoksissa tätä lukua vastaa ensimmäinen osasto (ks. Karl Marx. Pääoma, 1. osa, s. 45—140).
- ⁶² Tarkoitetaan F. Lassallen teoksen Herr Bastiat — Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Capital und Arbeit, Berliini 1864 (hra Bastiat — Schulze von Delitzsch, taloudellinen Julian, eli pääoma ja työ) kolmatta lukua.
- ⁶³ Tarkoitetaan Englannin pohjoisamerikkalaisten siirtomaiden sotaa riippumattomuutensa puolesta (1775—1783). Tämä Englannin herruutta vastaan suunnattu pohjoisamerikkalaisten siirtomaiden sota oli porvarillisen vallankumouksen luonteinen, sillä sodan oli aiheuttanut kasvavan amerikkalaisen porvariston pyrkimys itsenäisyyteen ja esteiden poistamiseen kapitalismin kehityksen tieltä. Pohjoisamerikkalaisten voitettua syntyi itsenäinen porvarillinen valtio, Amerikan Yhdysvallat.
- ⁶⁴ *Amerikan sisällissotaa* kävivät taloudellisessa ja sosiaalisessa mielessä edistykselliset pohjoisvaltiot etelän orjavaltioita vastaan. Sota jatkui huhtikuusta 1861 huhtikuuhun 1865. Pohjoisvaltioiden voitto raivasi tien kapitalismin myrskyisälle kehitykselle USA:ssa.
- ⁶⁵ *Korkeakirkollinen suuntaus* oli anglikaanisen kirkon suuntaus, jolla oli kannattajia pääasiassa ylimystön keskuudessa; suuntaus piti kiinni vanhoista upeista kirkonmenoista, millä tahdottiin korostaa perinnöllistä yhteyttä katolilaisuuteen.
- ⁶⁶ *Siniksi kirjoiksi* (Blue Books) nimitetään yleensä Englannin parlamentin aineistojen ja ulkoasiain ministeriön diplomaattisten asiakirjojen julkaisuja, jotka ovat saaneet nimensä sinisten kansien mukaan. Niitä julkaistaan Englannissa 1600-luvulta alkaen ja ne ovat maan taloushistorian ja diplomatian historian tärkein virallinen lähde.

On puhe Hänen ylhäisyytensä ulkomaisten lähetystöjen kanssa teollisuuskysymyksistä ja trade unioneista käytävästä kirjeenvaihdosta, Lontoo 1867.

- ⁶⁷ S. Mayer. Die sociale Frage in Wien. Studie eines »Arbeitgebers« (Sosiaalinen kysymys Wienissä. Erään »työnantajan» tutkielma), Wien 1871.
- ⁶⁸ Pääoman ensimmäisen osan neljänestä saksankielisestä painoksesta puuttuvat näiden jälkisanojen neljä ensimmäistä kappaletta. Tässä osassa samoin kuin toisessa painoksessa jälkisanat julkaistaan kokonaisuudessaan.
- ⁶⁹ *Pyhä allianssi* oli Euroopan monarkkien taantumuksellinen liitto, jonka perustivat 1815 tsaristinen Venäjä, Itävalta ja Preussi vallankumousliikkeen tukahduttamiseksi ja feodaalis-monarkistisen hallitusmuodon säilyttämiseksi eri maissa.
- ⁷⁰ Niin sanotut *viljalait*, joiden tarkoituksena oli ulkomaisen viljan tuonnin rajoittaminen tai kieltö, oli saatettu Englannissa voimaan suurmaanomistajien etuja silmällä pitäen. Manchesterilaiset tehtailijat Cobden ja Bright perustivat 1838 Viljalakeja vastustavan liiton (Anti-Corn-Law-League). Liitto esitti täydellisen kauppavapauden vaatimuksen ja yritti kumota viljalait alentaakseen työläisten palkkoja ja heikentääkseen maaylimystön taloudellista ja poliittista asemaa. Taistelu päättyi 1846 viljalakien kumoamiseen, mikä merkitsi teollisuusporvariston voittoa maaylimystöstä.
- ⁷¹ »*Der Volksstaat*» (Kansanvaltio), Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen (eisenachilaisten) pää-äänenkannattaja, ilmestyi Leipziginä 1869—1876.
- ⁷² »*The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*» (Lauantaikatsaus politiikan, kirjallisuuden, tieteen ja taiteen kysymyksiin) oli englantilainen vanhoillinen viikkolehti, joka ilmestyi Lontoossa 1855—1938.
- ⁷³ »*Sankt-Peterburgskije vedomosti*» (Pietarin sanomat) oli Venäjällä 1728—1914 ilmestynyt päivälehti, hallituksen virallinen äänenkannattaja; vuosina 1914—1917 lehden nimenä oli »*Petrogradskije vedomosti*».
- ⁷⁴ On kysymyksessä aikakauslehti »*La Philosophie positive. Revue*» (Positiivistinen filosofia. Katsaus), joka ilmestyi Pariisissa 1867—1883. Sen kolmannessa, marras—joulukuun numerossa 1868 julkaistiin Pääoman ensimmäisen osan lyhyt arvostelu, jonka oli kirjoittanut J. W. De Roberty, Auguste Comten positiivistisen filosofian kannattaja.
- ⁷⁵ Н. Зибер. Теория ценности и капитала Д. Рикардо в связи с позднейшими дополнениями и разъяснениями. (N. Ziber. D. Ricardon pääoma- ja arvoteoria myöhempien lisäysten ja selvitysten valossa). Киев, 1871, стр. 170.

- ⁷⁶ »*Vestnik Jevropy*» (Euroopan Sanomat), suuntaukseltaan porvarillis-liberaalinen, historiallis-poliittinen ja kaunokirjallinen kuukausijulkaisu, ilmestyi Pietarissa 1866—1918.
- ⁷⁷ Tarkoitetaan saksalaisia porvarillisia filosofejä Büchneriä, Langea, Dühringiä, Fechneriä ym.
- ⁷⁸ Maa-ilmanmarkkinoilla tapahtuneella vallankumouksella tarkoitetaan Genovan, Venetsian ja muiden Pohjois-Italian kaupunkien roolin jyrkkää vähenemistä kauttakulku-kaupassa, minkä aiheuttivat suuret maantieteelliset löydöt: siihen aikaan löydettiin Kuuba, Haiti, Bahama-saaret, Pohjois-Amerikan manner, Afrikan eteläkärjen kiertävä meritie Intiaan ja viimein Etelä-Amerikan manner.
- ⁷⁹ J. Steuart. *An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy* (Tutkielma kansantaloustieteen alkeista), I nide, Dublin 1770, s. 52.
- ⁸⁰ »*Pauper ubique jacet*» (Köyhät ovat kaikkialla osattomia), sanat Ovidiuksen teoksesta *Fasti*, 1. kirja, runo 218.
- ⁸¹ Kysessä on nähtävästi paenneiden talonpoikien etsintää koskeva asetus, joka julkaistiin Feodor Ivanovitšin hallituskaudella 1597, jolloin Venäjän tosiasiallisena hallitsijana oli Boris Godunov. Asetuksen mukaan tilanherrojen sortoa ja orjuutusta paenneita talonpoikia oli etsittävä viiden vuoden aikana ja palautettava heidät entisille isännille.
- ⁸² Ks. selitystä 15.
- ⁸³ Tarkoitetaan roomalaisten kansantribuunien Liciniuksen ja Sextiuksen vuonna 367 eaa. julkaisemaa maalakia, jonka sai aikaan plebeijien patriiseja vastaan käymä taistelu. Tämä laki rajoitti Rooman kansalaisten omistusoikeuden valtionmaahan korkeintaan 500 jugerumiin (noin 125 hehtaariin).
- ⁸⁴ Tarkoitetaan Stuartien kuningassuvun kannattajien kapinaa vuosina 1745—1746. Kapinoitsijat vaativat ns. »nuoremman pretendentin» Kaarle Edwardin nostamista valtaistuimelle. Kapinassa kuvastui samalla Skotlannin ja Englannin kansanjoukkojen protesti maalordien harjoittamaa riistoa ja joukoittaista maiden anastusta vastaan. Sen jälkeen kun Englannin vakinainen sotaväki oli tukahduttanut kapinan, Skotlannin ylämaassa vallinnut klaanijärjestelmä alkoi hajota entistä voimakkaammin ja talonpoikien häätö mailtaan voimistui entisestään.
- ⁸⁵ *Taksmeneksi* sanottiin Skotlannissa klaanijärjestelmän aikana klaanin päällikön eli lairdin (»Suuren miehen») välittömässä käskyvallassa olleita vanhimpia. Klaanin päällikkö jakoi vanhimpien hoitoon maan (»tak»), joka oli koko klaanin omaisuutta. Vanhimmat (taksmenit) maksoivat klaanin päällikölle hänen valtansa tunnustukseksi pientä veroa ja jakoivat vuorostaan maapalstat vasalleilleen. Klaanijärjestelmän hajoamisen

- myötä päälliköistä tuli maalordeja ja taksmeneista itse asiassa kapitalistisia farmareita. Saman tien entinen vero muuttui maankoroksi.
- ⁸⁶ Ks. selitystä 43.
- ⁸⁷ Marx tarkoittaa artikkeliaan Vaalit.— Finanssivaikeudet.— Herttuatar Sutherland ja orjuus, joka julkaistiin »New York Daily Tribune» lehdessä 9. helmikuuta 1853 (ks. Marx—Engels, Werke, Bd. 8, s. 499—505).
- ⁸⁸ »The Times» (Ajat), suurin englantilainen päivälehti, suuntaukseltaan konservatiivinen; perustettu Lontoossa 1785.
- ⁸⁹ Ks. selitystä 47.
- ⁹⁰ *Taide- ja käsityöseura* (Society of Arts), porvarillinen valistus- ja hyväntekeväisyysseura, perustettu Lontoossa 1754.
- ⁹¹ *Petty Sessions* (alioikeudet), Englannissa rauhantuomareiden istunnot, joissa käsiteltiin vähäpätöisiä oikeusjuttuja yksinkertaistetun oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti.
- ⁹² A. Smith. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Tutkimus kansojen varallisuudesta ja sen syistä), I. nide, Edinburgh 1814, s. 237.
- ⁹³ [Linguet, N.]. *Théorie des loix civiles, ou Principes fondamentaux de la société.* (Siviililakien teoria eli Yhteiskunnan peruseriaatteen) I. nide, Lontoo 1767, s. 236.
- ⁹⁴ *Yhdistystenvastaiset lait* kielsivät kaikenlaisten työväenjärjestöjen perustamisen ja toiminnan. Ne hyväksyttiin Englannin parlamentissa 1799 ja 1800. Parlamentti kumosi nuo lait 1824 ja vahvisti niiden kumoamisen vielä kerran 1825. Työväenyhdistysten toimintaa rajoitettiin silti tämänkin jälkeen huomattavasti. Jopa tavallinen agitaatio työläisten yhdistyksiin liittymisen ja lakkoihin osallistumisen puolesta katsottiin »pakotukseksi» ja »väkivallankäytöksi» ja rangaistiin rikosoikeuden mukaisesti.
- ⁹⁵ Laki »salaliittoja» vastaan oli olemassa Englannissa jo keskiajalla. Sen nojalla lakkautettiin työväenjärjestöjä ja tukahdutettiin työväen luokkataistelua jo ennen sitä kuin oli hyväksytty lait yhteenliittymistä vastaan sekä näiden lakien kumoamisen jälkeen.
- ⁹⁶ On puhe Ranskassa kesäkuusta 1793 kesäkuuhun 1794 vallinneen jakobiinilaisdiktatuurin hallituksesta.
- ⁹⁷ A. Anderson. *An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, from the Earliest Accounts to the present Time* (Historiallinen ja kronologinen katsaus kaupankäyntiin sen varhaisvaiheista nykypäiviin saakka). Kirjan ensimmäinen painos ilmestyi Lontoossa 1764.

- ⁹⁸ J. Steuart. *An Inquiry into the Principles of Political Oeconomy* (Tutkielma kansantaloustieteen alkeista), I. nide, Dublin 1770, ensimmäinen kirja, XVI luku.
- ⁹⁹ Tarkoitetaan Kuuban, Haitin, Bahamasaarten, Pohjois-Amerikan mantereeseen, Afrikan eteläkärjen kautta Intiaan johtavan meritien ja viimein Etelä-Amerikan mantereeseen löytämistä.
- ¹⁰⁰ Alankomaat (nykyisten Belgian ja Hollannin alue) erosivat Espanjasta vuosien 1566—1609 porvarillisen vallankumouksen seurauksena. Tämän vallankumouksen aikana porvariston ja kansanjoukkojen taistelu feodalismia vastaan punoutui yhteen Espanjan herruutta vastaan käydyn kansallisen vapautussodan kanssa. Kärsittyään muutamia tappioita Espanja joutui 1609 tunnustamaan Hollannin porvarillisen tasavallan itsenäisyyden. Nykyisen Belgian alue pysyi espanjalaisten hallussa aina vuoteen 1714.
- ¹⁰¹ On puhe sodista, joita Englanti kävi Ranskaa vastaan Ranskan suuren vallankumouksen kaudella.
- ¹⁰² *Oopiumisodat* olivat Englannin 1839—1842 sekä Englannin ja Ranskan 1856—1858 ja 1860 Kiinan valloittamiseksi käymiä sotia. Ensimmäisen sodan syyntymiseen antoivat aihetta Kiinan viranomaisten toimenpiteet englantilaisten salaista oopiumikauppaa vastaan. Tästä johtuu sotien nimitys.
- ¹⁰³ *Itä-Intian komppania* oli vuosina 1600—1858 toiminut englantilainen kauppayhtiö. Se oli Englannin Intiassa, Kiinassa ja muissa Aasian maissa harjoittaman siirtomaapolitiikan välikappale. Yhtiö piti pitkän aikaa hallussaan kauppamonopoliaa Intiassa ja hoiti maan tärkeimpiä hallintotehtäviä. Vuosien 1857—1859 kansallista vapautusta tavoitteleva kapina pakotti Englannin muuttamaan siirtomaaherruutensa muotoja ja lakkauttamaan 1858 Itä-Intian komppanian.
- ¹⁰⁴ Marx siteeraa Gülichin teosta *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unsrer Zeit* (Historiallinen kuvaus aikamme merkittävimpien kauppavaltioiden kaupankäynnistä, teollisuudesta ja maanviljelyksestä), I. nide, Jena 1830, s. 371.
- ¹⁰⁵ Marx vetoaa tässä nähtävästi Johan de Wittin kirjoittamaksi oletetun teoksen *Aanwysing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en West-Friesland* (Hollannin ja Länsi-Frieslandin tasavallan tärkeimmät poliittiset periaatteet ja maksimit) englantinkieliseen laitokseen. Kirja julkaistiin ensi kertaa Leydenissä 1662. Kuten myöhemmin on todistettu, paitsi kahta Johan de Wittin kirjoittamaa lukua teoksen on kirjoittanut hollantilainen taloustieteilijä ja teollisuudenharjoittaja Piter von der Hore (Piter de la Court).
- ¹⁰⁶ *Seitsenvuotinen sota* (1756—1763) oli koko Euroopan käsittävä sota, jonka saivat aikaan feodaalis-monarkististen maiden valloituspyrkimykset sekä Ranskan ja Englannin välinen kilpailu

siirtomaista. Sodan seurauksena Ranska joutui luovuttamaan Englannille suurimmat siirtomaansa (Kanadan, Itä-Intian alueet yms.); Preussi, Itävalta ja Saksi säilyttivät entiset alueensa.

107 *Työtaloja* alettiin perustaa Englannissa 1600-luvulla; 1834 hyväksytyn »köyhäinlain» mukaan työtaloista tuli ainoa köyhien avustamismuoto; työtaloissa vallitsi vankila- ja pakkotyökuri, joten kansan keskuudessa ne saivat nimekseen »bastiljit köyhiä varten».

108 Ks. selitystä 97.

109 Tarkoitetaan *Utrechtin rauhaa*, jonka solmivat 1713 toisaalta Ranska ja Espanja ja toisaalta Ranskan vastaisen liittouman osanottajavaltiot (Englanti, Hollanti, Portugali, Preussi ja Itävallan Habsburgit). Tämän rauhan solmimiseen päättyi Espanjan kauan kestänyt perimyssota, joka oli alkanut 1701. Sopimuksen mukaan osa Ranskan ja Espanjan siirtomaista Itä-Intiassa ja Pohjois-Amerikassa sekä Gibraltar siirtyivät Englannille.

Asientoksi sanottiin sopimuksia, joilla Espanja myönsi 1500—1700-luvulla muille valtioille ja yksityisille henkilöille erikoisoikeudet neekeriorjien myyntiin Espanjan amerikkalaisiin siirtomaihin.

110 *King's Bench* (kuninkaan penkki) oli Englannin vanhimpia oikeuslaitoksia, joka käsitteli rikos- ja siviiliasioita. Sillä oli oikeus muuttaa alempiasteisten oikeuselinten päätöksiä.

111 *Tantae molis erat* (niin suunnaton vaiva oli) on sanonta Vergiliuksen runoelmasta *Aeneis*, ensimmäinen kirja, 33. runo.

112 C. Pecqueur. *Théorie nouvelle d'économie. Sociale et politiques, ou Etudes sur L'organisation des sociétés* (Uusi sosiaalisen ja poliittisen taloustieteen teoria eli Tutkielma yhteiskunnan organisaatiosta), Pariisi 1842, s. 435.

113 Engelsin 1868 laatima Marxin Pääoman ensimmäisen osan konsepti on säilynyt meidän päiviimme käsikirjoituksen muodossa. Se käsittää vain kirjan kaksi kolmasosaa ja mm. jakson Koneet ja suurteollisuus.

114 Pääoman ensimmäisen osan ensimmäisen painoksen ilmestyttyä Marx muokkasi ja täydensi huomattavasti kirjan eräitä jaksoja ja teki muutoksia sen rakenteeseen. Tämän ansiosta kuuden luvun ja ensimmäisen luvun liitteen asemesta toisessa ja seuraavissa saksankielisissä painoksissa on ollut 25 lukua käsittävät seitsemän osastoa.

Tässä teoksessa Engels osoittaa kaarisuluissa Pääoman ensimmäisen osan ensimmäisen saksankielisen painoksen (1867) sivut.

115 On kysymys Pääoman tulevasta, kolmannesta osasta, joka valmistui pääpiirteissään jo 1864—1865.

- ¹¹⁶ *Règlement organique* (Elimellinen reglementti) oli Tonavan ruhtinaskuntien (Moldavian ja Valakian) ensimmäinen valtiosääntö. Vuosien 1828—1829 Venäjän ja Turkin välisen sodan päättäneen Adrianopolin rauhansopimuksen mukaan Venäjän sotajoukot olivat miehittäneet nämä alueet. Näissä ruhtinaskunnissa Venäjän virkavallan edustajana ollut P. D. Kiseljov saattoi 1831 voimaan kyseisen perustuslain. Elimellisen reglementin mukaisesti lainsäädäntövalta kussakin ruhtinaskunnassa kuului suurmaanomistajien valitsemaalle kokoukselle, ja toimeenpanovalta hospodareille, joita maanomistajien, papiston ja kaupunkien edustajat valitsivat eliniäksi. Reglementissä vahvistettiin suurpajarien ja korkeimman papiston johtava asema, se säilytti entisellään maaorjuuden ja veropäivätyön. Vastaukseksi tällaiseen »perustuslakiin» talonpojat nostivat useita kapinoita. Elimellinen reglementti edellytti kuitenkin myös porvarillisia uudistuksia, kuten sisäisten tullisteiden poistamista, kauppavapautta, oikeuslaitoksen erottamista hallintoelimistä yms.
- ¹¹⁷ Marx tarkastelee tätä kysymystä Pääoman kolmannen osan viidennessä luvussa, joka on otsikoitu Säästäminen pysyvän pääoman käytössä.
- ¹¹⁸ On puhe Adam Fergussonin, John Tucketin ja Adam Smithin teoksista otetuista lainauksista.
- ¹¹⁹ *Luddittit* eli koneensärkijät olivat 1700-luvun jälkipuoliskolla — 1800-luvun alussa Englannin työläisten keskuudessa alkanen liikkeen osanottajia. Jälkeenjääneisyytensä ja luokkatietoisuutensa kehittymättömyyden vuoksi he kapinoivat koneita vastaan (liikkeen nimi johtuu kutoja Luddin nimestä; hän oli kuulemma ensimmäisenä rikkonut koneensa vastaukseksi isännän mielivaltaan). Koneensärkijäin liikkeessä ilmeni vaistonvaraisesti työväen protesti kapitalistista riistoa vastaan.
- ¹²⁰ Tämä artikkeli on yksi Engelsin Pääoman ensimmäisestä osasta kirjoittamista arvosteluista, joka julkaistiin työväen- ja demokraattisen lehdistön palstoilla ja jonka tarkoituksena oli tehdä tunnetuksi kirjan perusväittämiä.
 »*Demokratisches Wochenblatt*» (Demokraattinen viikkolehti) oli saksalainen työväenlehti, joka ilmestyi tammikuusta 1868 syyskuuhun 1869 Leipzigissä W. Liebknechtin toimittamana. Eisenachin edustajakokouksessa (1869) se julistettiin Sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen pää-äänenkannattajaksi ja sai uuden nimen »*Volksstaat*» (ks. selitystä 74). Marx ja Engels avustivat lehteä.
- ¹²¹ On kyseessä 15. elokuuta 1867 hyväksytty laki, joka laajensi tehdasasetusten vaikutuspiiriä myös uusille teollisuusaloille.
- ¹²² Tämän arvostelun Engels kirjoitti touko—kesäkuussa 1868 »*Fortnightly Review*» aikakauslehteä varten, mutta toimituskunta hylkäsi sen.

- »*The Fortnightly Review*» (Kahden viikon katsaus) oli englantilainen liberaalinen kuukausijulkaisu, joka käsitteli historian, filosofian ja kirjallisuuden kysymyksiä. Sen perusti 1865 ryhmä radikaaleja. Lehti ilmestyi tällä nimellä Lontoossa vuoteen 1934 asti.
- 123 Th. Tooke. *An Inquiry into the Currency Principle* (Tutkimus rahankierron periaatteista), toinen painos, Lontoo 1844, s. 69—70.
- 124 Tässä tarkoitetaan ns. »rahakoulukunnan» eli »rahankiertoperiaatteen» kannattajia. Tämän koulukunnan edustajat väittivät, että tavaroiden arvo ja hinta määräytyvät kiertokulun piirissä olevan rahan määrästä. He vaativat sitä paitsi että seteleillä olisi ehdottomasti kultakanta ja että niiden liikkeelle laskua säädeltäisiin jalometallien tuontia ja vientiä vastaavasti. Pitäen lähtökohtana erheellisiä teoreettisia väittämiään »rahakoulukunta» piti taloudellisten ylituotantokriisien pääsyyinä julistamiensa rahankiertolakien rikkomista. »Rahakoulukunnan» teoria oli suosittu Englannissa 1800-luvun alkupuoliskolla. Englannin hallituksen yritykset tukeutua tähän teoriaan jäivät kuitenkin tuloksettomiksi ja vain todistivat sen täyden soveltumattomuuden käytännön tehtäviin.
- 125 On kysymys teoksesta: Turgot. *Reflexions sur la formation et la distribution des richesses* (Mietteitä rikkauksien synnystä ja jaosta). Teokset, ensimmäinen osa, Pariisi 1844, s. 43. Tämän teoksen ensimmäinen painos ilmestyi 1766.
- 126 Tässä mainitsemansa ensimmäisen luvun Marx muutti kirjan toisessa painoksessa kolmesta luvusta koostuvaksi ensimmäiseksi osastoksi.
- 127 Ks. selitystä 116.
- 128 Jo Poliittisen taloustieteen arvostelua -teoksen ensimmäisessä vihkossa (1859) Marx osoitti, että porvarillisessa yhteiskunnassa yhteiskunnallisten suhteiden mystifiointi esiintyy erikoisen silmiinpistävästi rahassa, että porvarilliselle tuotannolle on ominaista rikkauden kiteytyminen fetissinä jalometallien muodossa (ks. tätä osaa, s. 37—38 ja 150—151). Porvarillisten yhteiskunnallisten suhteiden fetissoitumisprosessia Marx eritteli Lisäarvoteorioiden 3. osassa.
- 126 Alaviitteenä 108 Pääoman ensimmäisen osan 13. luvussa Marx kirjoittaa: »Tiede ei yleensä maksa kapitalistille 'mitään', mikä ei suinkaan estä häntä sitä käyttämästä. 'Vieras' tiede liitetään pääomaan samoin kuin vieras työkin. Mutta 'kapitalistinen' anastaminen ja henkilökohtainen anastaminen, olkoonpa se sitten tieteen tai aineellisen varallisuuden anastamista, ovat kuitenkin kokonaan eri asioita. Itse tri Ure valitti rakkaiden, koneita käyttävien tehtailijoidensa suurta tietämättömyyttä mekaniikasta.»
- 130 Kreikkalaista kirjainta Δ (delta) jota matematiikassa käytetään merkitsemään lisäystä, Marx käyttää tässä lisäarvon mer-

kitsemiseen. Jäljempänä tekstissä hän käyttää samassa merkityksessä kirjainta *h*.

- ¹³¹ Tuotantoprosessia Marx tarkastelee vuosien 1861—1863 käsikirjoituksen 1. vihkossa, s. 15—53.
- ¹³² Työn hintaa Marx käsittelee vuosien 1861—1863 käsikirjoituksen 1. vihkossa, s. 21—24 ja 21. vihkossa, s. 1312—1314.
- ¹³³ Sopimussuhteiden neljä kaavaa roomalaisen oikeuden mukaan: minä annan, jotta sinä tekisit; minä teen, jotta sinä tekisit; minä annan, jotta sinä antaisit; minä teen, jotta sinä antaisit.
- ¹³⁴ Marx tarkoittaa 26. lukua (Kokonaistulosta ja puhtaasta tulosta) Ricardon teoksesta Kansantaloustieteen periaatteet.
- ¹³⁵ Aputyömiesten työtä tehtaassa Marx käsittelee vuosien 1861—1863 käsikirjoitusten 21. vihkossa, s. 1308.
- ¹³⁶ Ks. Marx. Pääoma, 2. osa, 6. luku ja 3. osa, 17. luku.
- ¹³⁷ Marx tarkoittaa vuosien 1861—1863 käsikirjoituksen sitä osastoa, jonka ensimmäisen jakson otsikkona on »*R — T — R*. Pääoman yleisin muoto».
- ¹³⁸ Tarkoitetaan Proudhonia, joka Bastiatia vastaan suunnatussa polemiikissaan (1849—1850) puolusti »ilmaista, korotonta luottoa».
- ¹³⁹ Ks. selitystä 22.
- ¹⁴⁰ A. R. J. Turgot. *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses* (1766), 73. § ja 85. §.
- ¹⁴¹ Marx tarkoittaa Adam Smithin *Kansojen varallisuuden* 1. osan 6. lukua.
- ¹⁴² *Orjavoutaja* koskevat sitaatit Marx esitti kaksi kolme vuotta myöhemmin Pääoman kolmanteen osaan kirjoittamassaan 23. luvussa.
- ¹⁴³ Roscher viittaa tahdittomasti Thukydideeseen kirjansa *Die Grundlagen der National-Ökonomie* (1854) ensimmäisen painoksen esipuheessa.
- ¹⁴⁴ Arnd omisti kirjassaan kysymykselle *koitraveron* oikeellisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta kokonaisen pykälän (88. §, s. 420—421).
- ¹⁴⁵ »*The Westminster Review*» (Westminsterin katsaus) oli liberaalisen suunnan englantilainen aikakauslehti, joka ilmestyi neljä kertaa vuodessa Lontoossa 1824—1914.
- ¹⁴⁶ Marx käyttää tässä termiä »*Kostenpreis*» tarkoittamaan kapitalistin tuotantokustannuksia (*c + v*).
- ¹⁴⁷ Marx tarkoittaa teoksen Poliittisen taloustieteen arvostelua ensimmäistä vihkkoa. Ks. tätä osaa, s. 45, 77,

- 148 »*La Voix du Peuple*» (Kansan ääni) oli proudhonilainen päivälehti, joka ilmestyi Pariisissa 1. lokakuuta 1849—14. toukokuuta 1850.
- 149 Marx tarkoittaa Benthamin teosta *Defence of Urury*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi Lontoossa 1787, toinen 1790 ja kolmas 1816.
- 150 Tarkoitetaan 100 guldenin lainaa, jonka ehtona oli korkojen maksu kolmena määräaikana Leipzigin messuilla. Leipziginä pidettiin vuosittain kolmet messut: uutena vuotena, pääsiäisenä (kevällä) ja mikonpäivänä (syksyllä).
- 151 Marxilla on tässä kohdin erehdys. Hänen koronkiskonnasta ja prosentteja tuottavasta pääomasta otsikoimansa kappale ei ole Lutherin teoksesta *Von Kauffshandlung und Wucher* (1524) vaan saman tekijän teoksesta *An die Pfarrherrn wider den Wucher zu predigen* (1540), jota Marx käsittelee myöhemmin 3. kohdassa.
- 152 Ks. selitystä 149.
- 153 »*Literarisches Centralblatt für Deutschland*» (Saksan kirjallinen pääkatsaus) oli Leipziginä 1850—1944 ilmestynyt tieteellinen, tiedotus-, selostus- ja kriittinen viikkolehti.
- 154 Marx tarkoittaa Pääoman ensimmäisen osan ensimmäisen saksankielisen painoksen ensimmäistä lukua (Tavara ja raha). Tämän osan toisessa ja seuraavissa saksankielisissä painoksissa tätä lukua vastaa ensimmäinen osasto (ks. Pääoma, 1. osa, s. s. 45—140).
- 155 D. Ricardo. Kansantaloustieteen ja verotuksen periaatteet.